

הקדמה: זמן לבנון

ורד ויניצקי־סרוסי ועדי שפי

המחזה בגידה של הרולד פינטר¹ מציע לנו קריאת אירועים הפוכה בזמן: בניסיון להתחקות אחר סיפור בנלי של בגידה בתוך מערכת נישואים ובין חברים קרובים, פינטר בוחר להציג את האירועים מהסוף להתחלה. המבט לאחור, מתוך רגע הגילוי הטראומתי שבו מערבולת השקרים מאיימת להטביע את גיבוריה, אל הרגע שבו עיני הנאהבים נלכדות לראשונה, מאפשר להפוך את הסדר הסיפורי הלינארי. ההיפוך מטרתו לשנות את הזווית שממנה הדרמה – כל דרמה – מנותחת ומובנת, ולבחון את השפעת הזמן המתמשך של הרומן על ההווה. הגיליון הנוכחי מבצע היפוך דומה ביחס לבחינת הזמן שעבר מאז כניסתה הראשונה של ישראל ללבנון ועד היום: במקום לחשב את הזמן הזה נתבונן עכשיו אחורה אל השנים הארוכות של שהות על אדמת המדינה השכנה.

למרות שישראל הייתה מעורבת בלבנון כבר ב־1976, ואף חצתה את הגבול לשבוע (ב'מבצע ליטני', ב־1978)² – שעון הזמן שלה שם התחיל לתקתק ביוני 1982, עם פרוץ מלחמת לבנון הראשונה (הקרויה עדיין באופן רשמי 'מבצע שלום הגליל'). המאמרים שכונסו בגיליון זה חולקים מסקנה אחת: המלחמה שפרצה ביוני 1982 היא נקודת מפנה בהיסטוריה הישראלית ובתפיסת הזמן שלה. מה שנראה היה כאירוע שיש לו נקודת סיום בספטמבר 1982 התגלגל עד 1985, אז נסוגה ישראל ל'רצועת הביטחון'. גם המערכה שהתקיימה מאז התגלתה כעקובה מדרם, ונמשכה 15 שנים (1985–2000). שש שנים אחר כך פרצה מלחמת לבנון השנייה (2006), ובעת העבודה על גיליון זה נכנס צה"ל ללבנון בשלישית (2025). נדמה כי ישראל מעולם לא עזבה את לבנון.

ההיפוך של פינטר מציע לנו, מעבר לרטרוספקטיבה, זיהוי של רגעים שנראו בזמנם מיוחדים ולימים הסתברו כחוזרים על עצמם, כדפוס קבוע וכשגרה. הכניסות והיציאות ללבנון וממנה, כמו גם השהות הארוכה על אדמתה, יצרו את מה שאנחנו מכנות 'זמן

1 הרולד פינטר, בגידה, חולון 1984 (1978).

2 אייל זיסר, לבנון דם בארזים: ממלחמת האזרחים עד מלחמת לבנון השנייה, תל אביב 2009, עמ' 77.

לבנון: זמן שלמרות שנדמה שעצר מלכת ומקבל ביטוי מוחשי במונח 'בוץ לבנוני', הוא גם מתקדם ללא הרף עם שלל אירועים (שחלקם הגדול, אם לא כולם, הוא אסונות). זמן זה הוא העומד במרכזו של הגיליון הנוכחי, המבקש לברר את השפעתו על גופים שונים ופנים שונים של החברה בישראל.

הספרות מכירה בשתי תפיסות זמן הנחות באופן שונה ושמשמעותן שונה. האחת מתייחסת לזמן הלינארי, ההיסטורי, החילוני, ההמשכי והנע קדימה, זה שלעולם אינו עומד מלכת ולעולם אינו חוזר, המורכב מאירועים הנתפסים כראשוניים ברמת הפרט או הקולקטיב (למשל היום הראשון בכיתה א', ציון בר/בת מצווה, הקמת המדינה, נפילת חומת ברלין ועוד). וגם אם המציאות אינה מסודרת באופן לינארי, יש נטייה חברתית ותרבותית לנסח מחדש את העבר באופן כרונולוגי כך שאירוע רודף אירוע. בזמן הלינארי טמונה הנחה לגבי התקדמות.³

תפיסת הזמן השנייה מורכבת מזמן מעגלי, שהוא הזמן הדתי, הקדוש, הטקסי והחגיגי, החוזר על עצמו מדי שנה, מדי שבוע או אף מדי יום. גם הזמן המעגלי מתרחש ברמת הפרט וברמת הקולקטיב (למשל ארוחת יום שישי, רמדאן, פסח, יום הזיכרון לשואה ועוד). תפיסת הזמן המחזורי היא זו המארגנת את לוח הזמנים באופן שמאפשר לאדם ולחברה לדעת מה מצפה לו ולה. כל יחיד וכל חברה יודעים מתי יגיע החג ומתי תסתיים שנת הלימודים, ויכולים להיערך בהתאם.⁴

לשגרת הזמן המעגלית יש יתרון חברתי, משום שהיא מפחיתה אי ודאות וחרדה. ואולם, המעגליות יכולה להכיל גם ביטויים פתולוגיים שמקורם בחוויה טראומטית שאינה רק פצע נפשי, אלא גם שיבוש עמוק בתפיסת הזמן והזיכרון. ולטר בנימין נדרש לממד הטמפורלי של הטראומה במסה המפורסמת שלו *The storyteller*, שבה הדגיש את מחירה הכבד של המלחמה הגזולת את היכולת לספר סיפור קוהרנטי ולינארי ולשמר את הזיכרון.⁵ קאתי קארות' הוסיפה בהקשר זה את 'החוויה הנאלמת' המעוגנת למשל באסון שלא 'נרשם' בעת התרחשותו, אלא חוזר ופורץ את התודעה מאוחר יותר באמצעות פלאשבקים, חלומות או פעולות קומפולסיביות הגורמות לסבל ויוצרות כשל של זמן, זיכרון ושפה.⁶ שניהם, בנימין וקארות', מציעים קריאה לא נרטיבית של הזמן הטראומטי: זמן שנפגם, מתעוות, אינו ניתן לעיבוד אך כופה את נוכחותו. לכאן מתחברת ההמשגה של לואיס הרמן את תופעת

3 Eviatar Zerubavel, *Time Maps: Collective Memory and the Social Shape of the Past*, Chicago 2003

4 E. R. Leach, *Rethinking Anthropology*, London 1961; Nancy D. על תפיסות זמן שונות ראו למשל: Munn, 'The Cultural Anthropology of Time: A Critical Essay', *Annual Review of Anthropology*, Vol. 21 (1992), pp. 93-122

5 וולטר בנימין, *הרהורים*, תל אביב 1996, עמ' 178-196.

6 קאתי קארות', *חוויה נאלמת: טראומה, נרטיב והיסטוריה*, תל אביב 2022.

ההפרעה הפוסט טראומטית המורכבת (complex PTSD), הנגרמת מחשיפה ממושכת, רב שכבתית וחוזרת ונשנית לאירועים קשים במיוחד.⁷

תופעה זו, הפועלת על פרטים, יכולה להתרחש גם בהקשר הקולקטיבי, והיא זוהתה על ידי אפי זיו כ'טראומה עיקשת'.⁸ שלא כמו טראומות שהגדרתן נסמכת על העובדה שהאירוע שחולל אותן הסתיים, קיומה של הטראומה העיקשת (או של הפרעה פוסט טראומטית מורכבת) תלוי במציאות הנחוות כמשחזרת את האירוע הטראומטי הראשוני. בדומה למטרונום של ליץ,⁹ גם הטראומה העיקשת מתיקה אירועים השייכים לזמן הלינארי לאפיק המעגלי, ההולך ונשחק מהתנועה החזרתית, הסיזיפית והמכנית. עם זאת, חשוב לזכור כי מה שנראה מעגלי אינו מוציא מכלל אפשרות את הופעתם של אירועים חדשים.¹⁰ דינמיקות זיכרון אלה מתבטאות בין היתר באופן שבו אירועים ברמה האישית נחוות על ציר הזמן הלינארי, ונתפסים חברתית כמתרחשים על ציר הזמן המעגלי. למשל, למשפחת החייל שנהרג בדרום לבנון העולם יתחלק בין החיים שלפני האובדן לחיים עם החלל שלא ייסגר – אירוע על ציר הזמן הלינארי. אך בהקשר החברתי, למערכת הצבאית, התקשורתית, המדינית ואחרות, התקרית היא עוד אחת בשרשרת של זמן מעגלי שבסיומו יחזור ויופיע שוב עוד 'הותר לפרסום'.

בזמן לבנון יש שלושה אירועי קיצון מובחנים: מלחמת לבנון הראשונה, מלחמת לבנון השנייה, והחזית הלבנונית במלחמה שפרצה בעקבות השבעה באוקטובר. לכל אחת מהן יש כמובן סיפור משלה, אפיונים משלה, תוצאות משלה וזיכרון משלה. מלחמת לבנון הראשונה מזוהה עם מחאה ציבורית רחבה וחסרת תקדים (בינתיים ללא מופע דומה נוסף בהקשר של מלחמות) נגד ההנהגה המדינית והצבאית, בהיותה המובהקת ביותר, ואולי הראשונה, מבין מלחמות ה'יש ברירה' של ישראל.¹¹ אופני האבלות וההנצחה של חיילים שנפלו במלחמה (ובשנות 'צעות הביטחון') התרחקו מהאתוס הלאומי של הקרבה והרואיות ונעו אל המישור הפרטי ואל זיכרון אישי ולאומי מודחק.¹²

- 7 ג'ודית לואיס הרמן, *טראומה והחלמה*, תל-אביב 2017 (1992).
 - 8 אפי זיו, 'טראומה עיקשת', *מפתח: כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית* 5 (2012), עמ' 74-55.
 - 9 Edmund Ronald Leach, *Rethinking Anthropology*, New York 1966
 - 10 Nancy D. Munn, 'The Cultural Anthropology of Time: A Critical Essay', *Annual Review of Anthropology*, Vol. 21 (1992), pp. 93-122
 - 11 יעל זרובבל, 'קרב, הקרבה, קורבן: תמורות באידיאולוגיית ההקרבה הפטריטית בישראל', בתוך: אבנר בן-עמוס ודניאל בר-טל (עורכים), *פטריטיזם: אהבים אותך מולדת*, תל אביב 2004, עמ' 61-100.
 - 12 Raz Yosef, 'War Fantasies: Memory, Trauma and Ethics in Ari Folman's *Waltz with Bashir*', *Journal of Modern Jewish Studies*, Vol. 9 No. 3 (2010), pp. 311-326; Michael Feige, 'Privatizing Commemoration – The Helicopter Disaster Monument and the Absent State', in: Rachel S. Harris & Ranen Omer-Sherman, *Narratives of Dissent: War in Contemporary Israeli Arts and Culture*, Wayne 2012, pp. 44-64
- על הכחשה ושתיקה ראו גם: Asher Kaufman, 'Forgetting the Lebanon War? On silence, denial, and the selective remembrance of the "First" Lebanon war', in: Efrat Ben-Ze'ev, Ruth Ginio &

מלחמת לבנון השנייה יצרה גם היא טלטלה בהיבטי הציר הלינארי: היא זכורה ככישלון צבאי ופוליטי, ומוסגרה ככזו בתקשורת בזמן אמת ולא רק בפרשנות בדעבר.¹³ היבט ייחודי נוסף למלחמה זו ענינו בטכנולוגיה – ובעיקר בטלפון הנייד שקיומו טשטש את ההבחנה בין חזית לבית.¹⁴ בחזית הצפונית שנפתחה בשמונה באוקטובר 2023 מוקדם עדיין לרון. סיפורה של המלחמה נכתב בעת כתיבת שורות אלו. עם זאת, היא ודאי תיזכר כזו שבה, לראשונה, נקבעת 'רצועת ביטחון' (אזור חיץ) ישראלית מדרום לגבול עם לבנון ולא מצפון לו. זמן לבנון אוחז, כאמור, בשני סוגי הזמן, הלינארי והמעגלי. מחד גיסא הוא מאופיין באירועים בעלי ניחוח של התקדמות ושינוי (כמו כרונולוגית המלחמות), ומאידך גיסא הוא משוקע בחזרתיות הכלואה בזמן (כמו מטעני הצד הממתינים בדרום לבנון, ומלחמת התשה ללא גבולות).¹⁵

קשה להתייחס למלחמות לבנון ללא הכינוי המוחשי שדבק בהן: 'בוץ הלבנוני'. כבר מהמאה ה-14 המושג 'בוץ' מזוהה מטאפורית עם מצב של היעדר התקדמות, התעכבות במקום והפקעת שליטה, ומיוחס בעיקרו למלחמות.¹⁶ הוא הפך לפופולרי במיוחד – כמעט למילה נרדפת – במלחמת וייטנאם (1955–1975).¹⁷ מה שהחל כתיאור של לחימה באקלים טרופי לא מוכר, רווי גשמים, ובאדמה טובענית, הפך עם התארכות המלחמה והסתמנות הישגיה האמריקאיים המוגבלים, לייצוג חוויה טראומתית של צבא התקוע במרחב ללא יכולת היחלצות.¹⁸ בישראל, נראה שהשימוש הראשון במונח 'בוץ לבנוני' החל במלחמת האזרחים בלבנון (1976), כשאהוד יערי כתב בדבר על הרתיעה הסורית ממעורבות בלבנון וניסח זאת כך: 'מחשש לשקוע בבוץ הלבנוני הסמיך';¹⁹ מכאן כבר קצרה הדרך לשימוש בביטוי כשישראל נכנסה ללבנון ב-1982.²⁰ דוגמה נוספת, בהקשר של מרחב שקשה להיחלץ

Jay Winter, *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century*, Cambridge 2010, pp. 197-216

13 Zipi Israeli, "Did We Win or Lose?": Medical Discourse in Israel about the Second Lebanon War, 2006-2016', *Institute for National Security Studies* 2017

14 חננאל רוזנברג, 'הבית, החזית והטלפון הנייד – המקרה של מלחמת לבנון השנייה', סוגיות חברתיות בישראל, אריאל 2015, עמ' 131-155. על האינטרנט ראו גם: חנן נוה, 'האינטרנט כסכיבה לעידוד ולהתלכדות אזרחית במהלך מלחמת לבנון השנייה', סדרת התקשורת במלחמת לבנון 2006, תל אביב 2008.

15 עור קורם לזמן לבנון, 'מלחמת ההתשה' (1967-1970) יכלה לזמן לחברה בישראל אתגר מחשבתי דומה. אך הדיון במלחמת ההתשה, שעצם שמה מעיד על אירוע רב ימים ונטול גבולות, הוא מעבר לגבולות גיליון זה.

16 Bog, Online Etymology Dictionary, www.etymonline.com/word/bog (נרלה ב-18.01.2025)

17 Quagmire, Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/search?q=quagmire> (נרלה ב-8.7.2025)

18 Jonah Schulhofer-wohl, *Quagmire in Civil War*, Cambridge University Press 2019

19 אהוד יערי, 'המצב בלבנון מתקדם אחורה', דבר, 6.5.1976.

20 ראו למשל: חגי אשד, 'ערפל קונסטרוקטיבי', שם, 24.12.1982; מרדכי רוזנבלום, 'סוכריות על האבן', מעריב, 6.5.1984.

ממנו, הייתה השלט באנגלית שאחזו ב-1998 מפגינות מתנועת המחאה 'ארבע אימהות': 'out of the mud'.²¹ 'הבוץ הלבנוני' נבחר, 20 שנה מאוחר יותר, לסיפור המסגרת של סידרת כתבות דוקומנטריות על יציאת צה"ל מרצועת הביטחון ששודרה ב'תאגיד השידור הציבורי' (כאן 11).²² ובעוד שהזירה התקשורתית הייתה קריטית לעיצוב שיח ציבורי,²³ גם בזירה הפוליטית והמדינית נעשה שימוש במונח 'בוץ לבנוני'. בישיבת הכנסת ב-2003, למשל, שאל ח"כ עסאם מח'ול (חד"ש-תע"ל) שאלה רטרורית בדיון על עסקת שבויים עם החזבאללה: 'מי האיש שגרם לכך שישראל תשקע בכוך הלבנוני 20 שנה?'²⁴

עם השנים הולך מטבע הלשון 'הבוץ הלבנוני' ומתייחס לא רק לטרואמה של לבנון, אלא לפוטנציאל של מלחמות מתמשכות ושל אובדן שליטה. הדימוי המטריאלי-מרחבי של הבוץ מסמן למעשה את שקיעת המלחמה בזמן עמוס אירועים אך חסר צורה, כזה שקל לשקוע בו יותר מאשר להיחלץ ממנו. בדצמבר 2023, חודשיים אחרי ה-7 באוקטובר, התריע יוסי מלמן בהארץ כי לישראל אורבת סכנה של 'התבוססות בבוץ' ... בחורף העזתי.²⁵ קישור היסטורי ישיר יותר בין תבניות הלחימה למטפורת הבוץ עשה יורם דורי במעריב בינואר

21 תנועה שקמה אחרי אסון המסוקים ב-1997 במטרה להוציא את צה"ל מלבנון. ראו: Sara Helman, 'Soldiering and motherhood to citizenship: A study of four Israeli peace protest movements', *Social Politics*, Vol. 6 no. 3 (1999), pp. 292-313; Dafna Lemish & Inbal Barzel, 'Four Mothers: The Womb in the Public Sphere', *European Journal of communication*, Vol. 15 no. 2 (2000); Tamar Hermann, 'The calm after the storm: Ineffectual protest after the 2006 Lebanon War as an indication of changing patterns of citizens' political participation in Israel', in: Dvora Hacohen & Moshe Lissak (eds.), *Crossroads of decisions in Israel*, Jerusalem 2010

התצלום של מפגינות מתנועת "ארבע אימהות" אוהזות בשלט עם הכיתוב 'out of the mud' צולם כאמור בשנת 1998. ב-2021 הוא התפרסם במוסף ספרים של הארץ כחלק מרשימת ביקורת על ספרה של רחל מדפיס-בן דור. ראו: אורי משגב "אמא, יצאתי מלבנון!" מנוגד ברוחו לאומץ הלב שהפגינו פעילות "ארבע אימהות", **הארץ**, 10.11.2021, <http://www.haaretz.co.il/literature/study/2021-11-10/ty-article-review/>, highlight/0000017f-f832-d47e-a37f-f93e21530000 (נדלה בתאריך 6.3.2025). באופן מצמרר, התמונה צולמה בכיכר מוזיאון תל אביב, שלימים תיקרא באופן לא פורמלי 'כיכר החטופים בעזה'.

22 **מלכוד 18**, 'פרק 1 – הבוץ הלבנוני', כאן 11, 23.4.2023.

23 ראו למשל: Shanto Iyengar & Adam Simon, 'News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion: A study of Agenda-setting, Priming, and Framing', *Communication Research*, Vol. 20 no. 3 (1993); William A. Gamson & Andre Modigliani, 'Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach', *American Journal of Sociology*, Vol. 95 no. 1 (1989), pp. 1-37. בהקשר של מלחמת לבנון ראו למשל: תמר ליבס וזוהר קמפף, **התקשורת בעתות מלחמה וטרור**, האוניברסיטה המשודרת 2012.

24 פרוטוקול כ"א. הצעות לסדר-היום, החלטת הממשלה לאשר את עסקת חילופי השבויים, 12.11.2003, **ארכיון הכנסת**.

25 יוסי מלמן, 'סכנת הבוץ העזתי: האם גם המערכה של 7 באוקטובר תהפוך למלחמת התשה?', **הארץ**, 12.12.2023.

2024: 'מבלי ללמוד מהניסיון המר של לבנון, אנו עלולים לשקוע בבוץ העזתי'.²⁶ לחשש זה הצטרף חשש נוסף מכניסה קרקעית של הצבא ללבנון בספטמבר 2024, והתבוססות מחודשת בבוץ הלבנוני.²⁷ הבוץ המטאפורי-טמפורלי הזה, על החזרתיות שבו, נותר תמרור אזהרה חברתי ופוליטי המדגיש כי לא מדובר בבוץ או במרחב בלבד, אלא במרחב שיש לו מרכיב של זמן: זמן לבנון, שיש בו אירועים חדשים הנתפסים כחזרה על המוכר, ומעגל שנחווה כחדש וחוזר על עצמו שוב ושוב. אלה וגם אלה יוצרים את זמן לבנון. בנוסף לכך – זמן, בניגוד למרחב, הוא ממד שניתן לניוד. האנדרטה הפיזית הממוקמת במרחב והקבועה בנוף (כמו למשל זו של אסון המסוקים) היא מקום שצריך לבוא אליו, לעלות לרגל, להתאמץ כדי לגעת בו. הזמן, בדומה לצפירת יום הזיכרון, נע בקלות ממרחב למרחב ויכול להיות נוכח בכל מקום ולגעת בנו באותו הרגע, באותו הזמן. וזמן לבנון, שנמשך מעבר לשקיעות בבוץ הלבנוני וליציאות ממנו, כמו הבוץ העזתי עכשיו, נמצא בפועל מעבר למקום זה או אחר, דרומי, צפוני או מזרחי: הוא בפועל הזמן של ישראל.

הכותבים/ות בגיליון הנוכחי מתמודדים/ות עם שאלות אלה ובודקים מה עשה לנו הזמן, מה קרה לישראל בזמן לבנון. לב גרינברג בוחן את תופעת הסרבנות, שאמנם לא החלה במלחמת לבנון הראשונה אבל קיבלה אז בולטות רבה בזכות תנועת 'יש גבול' ואל"מ אלי גבע. זמן לבנון, לטענת גרינברג, חידד את גבולות הסרבנות הישראלית ויצר את המודל שאנחנו עדים לו מאז, של סרבנות נקודתית שאינה קוראת תגר על סדר היום הישראלי. שרה הלמן מראה כיצד זמן לבנון יצר פוליטיקה של עימות בתוך מלחמה, פוליטיקה שאי שם במלחמת לבנון הראשונה הייתה אירוע מרעיש שהעלה שחקנים חדשים, אמירות חדשות והרכב חברתי חדש ביחידות הלוחמות. לימים הפך החדש למעגלי, למסורת חוזרת על עצמה של 'מלחמה בתוך מלחמה'. באפילוג מיוחד שנכתב מאוחר יותר תוהה הלמן על השפעת זמן לבנון על מגבלות המחאה בהקשר של המלחמה הנוכחית והנעשה בעזה. המעבר ממלחמות 'ישנות' למלחמות 'חדשות',²⁸ שנידון במאמרו של יובל בנזימן, הוא מעבר בין זמן לינארי המזוהה עם המלחמות הישנות, לזמן מעגלי המזוהה עם המלחמות החדשות. דמות החייל בסרטי התקופה לכודה במערכת ריקה ממשמעות, שבה הזמן נחווה כלולאטי וחסר תוחלת. חרף הביקורת על הצבא, רוב 'סרטי לבנון' ממעטים להציג התנגדות ומהדהדים במובנים רבים את 'הסרבנות הסלקטיבית' של גרינברג. כך מתייצבת תודעה קולקטיבית של החיים בזמן לבנון כקיום זמני, אבל תקוע וללא תקווה לשינוי.

אור רבינוביץ' טוענת שמלחמת לבנון הראשונה הייתה קו פרשת מים ביחסים הביטחוניים שבין ישראל לארצות הברית. לבנון והזמן שבה היו 'מגרש המשחקים' שעליו נוסתה מדיניות חדשה ביחסי שתי המדינות, וזו הורכבה מתמיכה בישראל תוך מתן אפשרות למתיחת

26 יורם דורי, 'מבלי ללמוד מהניסיון המר של לבנון, אנו עלולים לשקוע בבוץ העזתי' | דעה, מעריב, 22.1.2024.

27 הדר פריאנטה, 'המחיר הכבד של הבוץ הלבנוני', Ynet, 25.9.2024.

28 Mary Kaldor, *New and Old Wars 2nd edition*, Cambridge 2006.

ביקורת והתווית קוים אדומים. יגיל לוי טוען שבזמן לבנון נסוג המעמד הבינוני-חילוני, שנחשב בעברו לאליטה משרתת, מהמוכנות לסכן את חייו בשירות הלוחם, והמיר אותו בשירות יוקרתי ביחידות עורפיות של מודיעין וטכנולוגיה. זמן לבנון, בהקשר זה הוא זמן המעבר מ־1982 ל־2008.

דניאל סובלמן טוען במאמרו כי זמן לבנון והשקיעה בו אפשרו לארגון החזבאללה להתעצם, להתפתח ולצבור כוח. הארגון יצא נשכר מהשקיעה בכוח הלכנוני, ואף הפך, לפי סובלמן, מודל לחיקוי עבור ארגון חמאס. סובלמן מוסיף כי זמן לבנון כקונספציה יכול להיות מתורגם למרחבים אחרים, וכך למשל – החלטת הממשלה מ־1985 לסגת בהדרגתיות מלבנון ולשמר אזור חיץ היא ביטוי של הפיכת הזמן למרחב. במובן זה כשמתבוננים בספירת ימי המלחמה בעזה על דש הבגד, בשעון החול שבכיסך אשר בתל אביב, ובעיקר בפעילות השבת החטופים המוצעות, קשה שלא לחשוב על כך שמודל זמן לבנון תורגם עכשיו גם לחיי אדם.

למאמרי הגיליון הנוכחי מצטרפים שלוש מסות ולוח אירועים חזותי. ייחודן של שתיים מהמסות הוא בכך שהכותבות הן עיתונאיות מרכזיות שסיקרו את לבנון על מלחמותיה וזמנה הבלתי נגמר בזמן אמת. קולן בולט לא רק בהיותן חלוצות בהקשר של נשים המסקרות צבא ומלחמות, אלא גם בזכות המבט הביקורתי והרטרוספקטיבי המכיל רגעים אישיים, חברתיים ופוליטיים המטילים צל כבד על החברה בישראל עד עצם היום הזה. ענת סרגוסטי, ויומן המלחמה שלה, מתמקדים בתפקיד התקשורת ובמקומו של העיתונאי בזמן המוגדר כחירום. כניסתן של הטכנולוגיות החדשות, המאפשרות ובה בעת מגבילות את יכולת הנשימה, הבדיקה והחשיבה שבין דיווח לדיווח, לצד שינוי תפקידן ותפקודן של הצנזורה הצבאית ויחידת דובר צה"ל, שינו ללא היכר את העבודה העיתונאית לאורך זמן לבנון. שתי הסוגיות הללו – שהאחת מהן חיצונית לצבא שאותו מסקרות העיתונאיות והשנייה פנימית לארגון שאותו הן אמורות גם לבקר, ממשיכות לעצב את הסיקור העיתונאי עשרות שנים אחרי מלחמות לבנון ועמוק אל תוך המציאות הנוכחית. טלי ליפקין־שחק שולחת מבט המערב זיכרון אישי וסיפור קולקטיבי אל הזמן בלבנון מיומה הראשון של המלחמה ב־1982 ועד לרגעים שבהם 'עדיין בוטשים באותה הביצה' בעת ביקורה בפיקוד צפון בשנת 2024. היא קובעת שבין מגוון נזקיו של זמן לבנון, העיקרי הוא שסימא את העיניים מלראות נכוחה את ההווה ולהיערך לעתיד. המסה השלישית, המצולמת, של דנה אריאלי, מהדהדת את זמן לבנון בכל אחד מנימיה. רטרוספקטיבה על המקום. המסה היא חלק מהקטלוג **אלבום צפון** המלווה תערוכה שתראה אור בסתיו 2025, ושחלקים מהאפילוג שלו מופיעים כאן לראשונה, משולבים בזיכרונות אוטוביוגרפים של הכותבת: האומנות שלה, טביעת העין והיד, זיכרונות של אחרים, מחשבות על העבר ושיחות על ההווה המתקבצות לעשרות השנים שעברו על הנכנסים והיוצאים מלבנון, גם אם לא נכנסו אליה פיזית. זמן לבנון, כל הזמן בהתהוות. כל הזמן בחזרה.

לוח הזמנים החזותי אינו מתיימר להיות כרונולוגיה מדויקת של כל מה שקרה מאז 1982 או ליצור את הזיכרון הקולקטיבי האולטימטיבי של השנים הללו, אלא להדגיש, בפלטפורמה נוספת למאמרים ולמסות שבגיליון זה, את המסר בדבר הרצף ארוך והכמעט־בלתי נתפס של אירועים, שכל אחד מהם נע על הציר הלינארי ושרבים מהם הפכו לימים לחלק מהציר המעגלי. מגבלות הז'אנר אינן מאפשרות לנו, לצערנו, להציג במקביל ציר מעגלי וציר לינארי. האירועים המוזכרים בתרשים נבחרו על ידי הכותבים/ות שנענו לאתגר. חלק מהם (כמו הטבח בסברה ושתילה) הוזכרו על ידי כולם, ויש אירועים שהובלטו על ידי מומחים בתחום מסוים. אלא וגם אלה מרכיבים את זמן לבנון.

בניגוד לאמרה המקובלת, מה שהיה בלבנון לא נותר בלבנון.

מבוא זה נכתב בימים שאחרי טבח ה־7 באוקטובר, במהלך המלחמה הארוכה בתולדות ישראל ובעוד הישובים הסמוכים לגבול לבנון מפונים מיושביהם, שרבים מהם טרם שבו לבתיהם והם מפונים בארצם. והצבא בעת הזו – הוא המתין ליד הגבול, ונכנס ללבנון, ויצא ממנה, ונכנס לעזה, ועצר את האש, ונכנס שוב. בקיץ 2025 הסוגיות שעניינן זמן לבנון לא הרפו ואינן מרפות מהזמן הנוכחי. העובדה שהמלחמה בעזה נמשכת מאות רבות של ימים והיא מורכבת מאירועים לינאריים ומעגליים, לינאריים שהם מעגליים, ומעגליים שהם לינאריים – היא גלגולו של 'זמן לבנון' ל'זמן עזה'. 'זמן לבנון' כמושג, ככלי ניתוח, מבקש לצעוד מעבר לגבול לבנון ומעבר לגבול עזה ולהציע משקפיים סוציו־היסטוריים שדרכם אפשר לבחון תהליכי עומק בחברה הישראלית. במידה רבה זמן לבנון, שהוא זמן עזה, הוא זמן ישראל.

הזמן הזה, שהוא גם מרחב ובעיקר מצב חברתי, מעלה שאלות בעניין השפעתן של חוויות חזרתיות על תהליכי שקיעה מדינית, חברתית וצבאית: מה קורה כשהזמן החוזר על עצמו מתורגם לחוסר תוחלת ואובדן תקווה? כיצד נראית ומתפקדת חברה המתנהלת בין כתליו של זמן שנחוה כמעגלי ולינארי בעת ובעונה אחת?

תודה לנמרוד לין שליווה את הפרויקט בימיו הראשונים, האמין בו והציע לו בית. תודה לעידו בתר־פוקר על עבודת עריכה חכמה, מכילה, מקדמת ומשתפת. תודה לאורית רוזין על רוח גבית חשובה. תודה למתיאס ג'אלפס־מרשין ומיה פוגל על סיוע באיסוף החומרים. תודה לעמרי גרינברג על קריאה מדויקת ומעמיקה ולמירב גרץ־רונן על עריכה לשונית מוקפדת וקשובה. תודה למכון טרומן שבאוניברסיטה העברית בירושלים, שנתן את הבמה הראשונה לחשיבה על הנושא.

והלוואי שהזמן יביא גם תקווה, גם תיקון.

שלא נדע עוד זמן כזה. ירושלים, 2025